

E recenzió némileg szokatlan címe az életrajzok olvasgatása közben született meg. Bizony, bizony: az itt szóban forgó pályákon különösen sok segítséget kaptunk a környező és a velünk együtt élő más etnikumoktól, a germánoktól, szlávoktól, zsidóktól, románoktól, és még az isten tudja, kitől, hogy a "magyar génusz" olyan fennen ragyoghasson, mint hirdetni szeretjük. Végképpen "befogadó nemzetnek" kellene magunkat tartanunk, erre büszkének lennünk. Másfelől pedig: minden fajmagyarkodást egyszer s mindenkorra el kellene utasítanunk. Ez a lexikon, akarta-nem akarta, ezzel a kérdéssel is szembesít.

Vegyük még egyszer vizsgálat alá a helynévmutatót. Ez részben a más etnikumok imént említett "besegítéséről", részben pedig arról tanúskodik, hogy a "magukat magyarnak valló" személyiségek úgy voltak magyarok, hogy – ha tehették, vagy ha kényszerültek rá – mindig tudományáguk nemzetköz-

zi jelentőségű iskola- és műhelyvárosai felé vonzódtak, s ezzel is dokumentálták, hogy nemzetközi tudást és humánumot képviselnek.

Kár, hogy a lexikon szerkesztői kizárólagosan csak a meghaltakat örökítették meg. Az élők felvétele minden bizonnyal kevesebb rizikót jelentett volna, mint – mondjuk – az élő politikusoké a pártállami világban. (Egyébként ezzel a döntéssel nincs összhangban a közölt képanyag sem, ahol a ma élők arcképével is találkozhatunk. Ha történetesen Szentágothai János képe után szeretnék életrajzával is megismerkedni, e lexikonból nem tehetem meg.)

A lexikon az OMIKK nyomdájában készült: tipográfiája, kötése és – remélhetőleg – tartóssága is eléri a "belbecs" magas színvonalát.

Futala Tibor

A szomszéd rétje nem zöldebb

Kelet-közép-európai referátumaink blokkját bizvást indíthatjuk ezzel a visszajára fordított szólásmondással. Nem zöldebb bizony, sőt... A könyvtárak helyzete túlnyomórészt ingatag, az ún. tudományos-műszaki információs rendszerek pedig egyszerűen összeomlottak. Ezenfelül még az államalakulatok egy része is szinte fikcióvá vált. Mert mi az, hogy "Cseh-Szlovákia" és "FÁK és Oroszország". Meglehet: mire ez a blokk megjelenik, egyik-másik referátumának szakmailag plauzibilis koncepcióját a politikai változások ellehetetlenítik. Itt aztán igencsak: pantha rhei.

Mindazonáltal e folyamatos változásokkal érdekes és érdemes megismerkednünk. Érdekes, mert lényegi azonosságuk ellenére sokféle variánsát próbálgatják az ekvilibrisztikának. Érdemes pedig azért, hátha megtermékenyítő ötleteket orozhatunk el közülük. Csak egyetlen példa: nálunk is és náluk is erős törekvések vannak a könyvtári és a szakirodalmi tájékoztatási tevékenység megújított vagy merőben új törvényi védelmének mielőbbi elérése érdekében. Mit érdemes, mit lehet, és mit kell intézményeinkből, szolgáltatásainkból, szakmai érdekvédelmünk-ből a törvény védelme alá helyezni, nos éppen ez lehet az egyik kérdéscsoport, amelyben referátumaink termékeny gondolkodásra készíthetnek.

Vannak – persze – más tanulságos részletei is blokkunknak. Részletei, amelyekből tanulhatunk-okulhatunk. Örülünk neki, hogy – tanulság rá blokkunk utolsó referátuma – szomszédságunkban is akadnak a további tapasztalatcserének-együttműködésnek hívei. Azzal is egyetértünk, hogy mindez másféle legyen, mint volt: váljék valóban érdemivé. – A szerk.

Cseh– Szlovákia

Koncepciók és törvénytervezetek a cseh könyvtár- és tájékoztatásügy újjászervezésére

Mihelyst lezajlott az 1989. évi "báronyos forradalom", e báronyos kulissza mögött tulajdonképpen azonnal elindult Csehország és Szlovákia külön-külön fejlődése. És – különösen Csehországban – elindult az állam polgári államává történő visszaigazítása is.

E visszaigazítás egyik óhatatlan velejárója a legkülönbözőbb társadalmi tevékenységek törvényi alapjainak rendbetétele, ami vagy kiegészítő, vagy merőben új szabályozást jelent. Elsőként – közvetlenül a fordulat után – a könyvtárosok éreztek rá az újraszabályozás szükséges voltára, akik mind a

korábbi – az 53/1959. Sb. számú – könyvtári törvénnyel, mind pedig a tudományos-műszaki-gazdasági információs tevékenység külön (és kedvezőbb) pályán "futtatásával" már régóta elégedetlenek voltak. A ráérzés folyományaként a Nemzeti Könyvtárban sorra-rendre megalakultak az új törvénytervezet kimunkálásához szükségesnek látszó bizottságok, amelyek gondosan elemezték mind a hazai, mind a külföldi tapasztalatokat a könyvtári törvényekkel kapcsolatban.

Az új törvénynek az akkori elképzelések szerint könyvtári-információs törvénynek kellett volna lennie. Ekkor még a volt tudományos-műszaki-gazdasági információs rendszer szakemberei is hajlandók voltak bekapcsolódni ezekbe az előkészületekbe, mivel látszott: az általuk korábban képviselt rendszer pillanatokon belül összeomlik.

Ez volt a "starthelyzet". Azóta azonban sok minden történt. A továbbiakban "erről a sok mindentről" számolunk be az i című folyóirat alapján, amelynek cikkei-közleményei jól tükrözik az időközben végbe ment fordulatokat. (Az i című folyóirat 1991-ben keletkezett a *Československá informatika* és a *Technická knihovna* összeolvadásából, s alcímében az információs dolgozók, a könyvtárosok és az információk felhasználói folyóiratának minősíti önmagát. A folyóirat a *Československá informatika* évfolyamszámát folytatja.)

A nemzeti könyvtári előkészítő bizottságok az új törvény koncepcióját illetően abban egyeztek meg, hogy munkájuk közben mindenképpen tekintetbe veszik az új tényeket, főként azt, hogy "a könyvtári és az információs szférába be fog lépni a nem nyilvános szektor, amelynek tevékenysége szoros kapcsolatban lesz az adott vállalat, intézmény, iskola belső működésével, s így kizárólag a fenntartó szükségleteit fogja – a fenntartó pénzén szolgálni. Ezért az új törvény hatályának csak azokra a könyvtárakra és információs intézményekre kell kiterjednie, amelyek tevékenysége közérdeket szolgál, nyilvános, és fenntartása közpénzen (államin vagy önkormányzatin) történik. E szektor legjelentősebb komponensei a nyilvános könyvtárak, illetve hálózataik lesznek, de az egyes tárcák nyilvános szakkönyvtárai ugyancsak e szférába tartoznak... [Tehát] az új könyvtári törvény tárgyát a nyilvánosan elérhető könyvtári-információs szolgáltatásoknak kellene képezniük. Az így értelmezett törvény feltételezi, hogy a prágai Nemzeti Könyvtárról külön törvény készül" [1].

A nemzeti könyvtári előkészületek már-már a részletek megfogalmazását is lehetővé tették, ámde – mit tesz isten – hirtelen felébredt a Kulturális Minisztérium korábban szendergő "bogara", s 1991 márciusában a Nemzeti Könyvtárat kitiltotta az előkészületekből. A Nemzeti Könyvtár erre megsértődött, a prágai könyvtárakat nem érintette különösebben az "ex lex" állapot, a megszűnésnek kitett vidéki könyvtárak viszont (indoktalanul "megváltást" várva tőle) mind hangosabban követelték a törvényt.

A minisztérium által – alapelveként – végül is összeférfelt művecske a 19. század végének levegőjét árasztja. Nyomát sem találni benne a nemzeti könyvtári előkészületek során kimunkált koncepciónak, csupa üres proklamáció az egész [2]. Ezért nincs mit csodálkozni rajta, hogy a könyvtáros közvélemény a kulturális minisztériumi dokumentumot elvetette, s inkább ahhoz a koncepcióhoz csatlakozott, amely a Gazdaságpolitikai és Fejlesztési Minisztérium égisze alatt volt kibontakozóban [3].

Ez az azóta közismertté vált koncepció, illetve koncepciórendszer leginkább a Matrjosa-babákra hasonlít: több lépcsőben minden nagyobb baba egy, sőt: több kisebb babát rejt magában. Az első "babát", azaz az informatizálás terén érvényesítendő állami politika alapelveit a cseh minisztertanács 1991 áprilisában már elfogadta. A hat fejezetből álló dokumentum két utolsó fejezete az állami információs rendszer körvonalait vázolta fel [4]. E körvonalak "kitöltését" a nemzetközi információpolitikai összefüggések, főként a közös piaci országok integrálódásának összefüggései felderítésével kezdték el [5]. Ezt követően született meg az állami információs rendszer megoldását célzó javaslat, illetve az ezt szolgáló törvénytervezet alapelveit rögzítő javaslat [6]. 1991 januárjában alakult meg az állami információs rendszer kormánybizottsága [7].

Az ezután következő "baba" neve: a nyilvános információs szolgáltatások koncepciója. Róla az alábbiakban részletesebben kell megemlékeznünk [8].

A dokumentum kimondja: "A nyilvános információs szolgáltatások a Cseh Köztársaság állami információs rendszerének részét képezik. A köz és a gazdálkodó alanyok számára teszik hozzáférhetővé az információk meghatározott köreit."

Tekintettel arra, hogy az ide tartozó különféle szolgáltatásoknak meglehetősen önálló arculatuk és feladatrendszerük van, a dokumentum meg sem kíséri, hogy egységes jogszabállyá – törvénnyé – gyűrsükra tegyen javaslatot. Ellenkezőleg: ebből a koncepcióból nagyon sok információs résztörvény fog kisarjadni.

A majdani résztörvények szempontjából a koncepció információs alapintézményeket és speciális ügynökségeket, valamint intézményeket különböztet meg. Az előbbieket a következők:

- ▶ nyilvános (közmuvelődési) könyvtárak,
- ▶ helyi és regionális információs központok,
- ▶ archívumok,
- ▶ felsőoktatási könyvtárak,
- ▶ iskolai könyvtárak,
- ▶ szakkönyvtárak és információs központok,
- ▶ vállalati információs központok (munkahelyek).

Az utóbbiak sora a javaslat szerint így alakul:

- ▶ nemzeti könyvtár,
- ▶ nemzeti információs központ,
- ▶ ellátó ügynökségek,
- ▶ tároló könyvtár,
- ▶ egyéb ügynökségek.

A nyilvános könyvtárak fenntartásának kötelezettségét a nyilvános könyvtári törvény fogja előírni. E kötelezettség teljesítése közvetlen és közvetett állami feladat. A nyilvános könyvtáraknak ajánlatos hálózatokban működniük. Egyébként e könyvtár típus feladatait ez a koncepció az IFLA kulcsprogramjainak (UBCIM, UAP, PAC, UDT) teljesítése irányában tűzi ki.

A felsőoktatási és az iskolai könyvtárak törvényi szabályozása az illetékes tárcák feladata. A nyilvános információs szolgáltatások koncepciója azért számol velük is, mert megfelelő feltételek esetén kívánatos e könyvtárak részt vállalása a nyilvános szolgáltatásokból, amiért – természetesen – közvetlen vagy közvetett állami dotációt fognak majd kapni.

A szakkönyvtárak és információs központok csak annyiban tartoznak e koncepció vonzáskörébe, amennyiben fenntartójuk valamilyen államigazgatási szerv. Az egyéb – jogi és fizikai személyek által fenntartott – szakkönyvtárak és információs intézmények megfelelő szerződések kötésével vállalhatnak nyilvános információs feladatokat. Ugyanez vonatkozik a magán- és állami vállalatok fenntartotta információs munkahelyekre is.

A nyilvános könyvtárak és az archívumok esetén a finanszírozás java része költségvetési lesz. Másutt a kiegészítő finanszírozás dívik majd. Ezenfelül alapokkal és pályázatokkal is számolnak. Fontosnak látszik: a Cseh Köztársaság költségvetéséből származó finanszírozást a nyilvános információs szolgáltatások vonatkozásában egységesítő nyomás gyakorlására is felhasználják.

A speciális ügynökségek és intézmények mezőnyében szereplő nemzeti könyvtárat a par excellence nemzeti könyvtári funkciókon kívül ISBN-központi és ENSZ, illetve UNESCO letéti könyvtári funkciókkal is meg kívánják bízni. A nemzeti információs központ az UVTEI "romjain" jön létre. Az ellátó ügynökségek létesítésében főként a könyvtárellátás szükségletei jutnak kifejezésre. A tároló könyvtár ugyancsak új intézmény lenne, s a ritkán használt irodalom őrzésére és használatba adására szolgál. Csak másutt kiiktatott állományegységekkel gyarapodnék.

A kulturális minisztériumi elképzeléseket elvető könyvtárosoknak az ismertett nyilvános információs szolgálati koncepció azért nyerte meg a tetszését, mivel megvalósításának folyamatában vissza lehet "hozni" mindazokat a koncepcionális elemeket, amelyek a nemzeti könyvtári előkészítésben közmegegyezésként jegecesedtek ki, illetve azért, mivel nem biztosít jogtalan előnyöket egyetlen információs vállalkozásnak sem, és nem is "lopja" el az egyfajta információs intézményrendszer feladatait a másfajta számára, mint ahogyan ezt a tudományos-műszaki-gazdasági információs rendszert szabályozó normatív dokumentumok megtették [9].

Egyébként a nyilvános könyvtári törvény tervezete időközben elkészült, s hamarosan publikálni fogja a szakzsajtó.

- [1] SODOMKOVÁ, J.: Informace o přípravě nového knihovnického zákona. = I, 33. köt. 4. sz. 1991. p. 102–103.
- [2] HEMOLA, H.: S knihovnickým zákonem od mírného optimismu ke knihovnické depresi. = I, 33. köt. 8–9. sz. 1991. p. 231–232.
- [3] MATOUŠOVÁ, M.: Knihovnická legislativa. = I, 33. köt. 11. sz. 1991. p. 305.
- [4] Zásady státní politiky České republiky v oblasti informatizace. = I, 33. köt. 4. sz. 1991. p. 98–101.
- [5] MATOUŠOVÁ, M.: Informační politika, mezinárodní kontext a Československo. = I, 33. köt. 8–9. sz. 1991. p. 226–228.
- [6] Návrh řešení státního informačního systému České republiky. = I, 33. köt. 6. sz. 1991. p. 162–167. Návrh zasad zákona ČR o státním informačním systému ČR. = I, 34. köt. 1. sz. 1992. p. 3–6.
- [7] Výsledky práce Komise vlády ČR pro státní informační systém. = I, 34. köt. 2. sz. 1992. p. 31–33.
- [8] Koncepce veřejných informačních služeb v České republice. = I, 34. köt. 3. sz. 1992. p. 58–61.
- [9] HEMOLA, [H.]: Pár poznámek k pojetí knihovnického zákona. = I, 34. köt. 5. sz. 1992. p. 116–117./

(Futala Tibor)

Kiegészítés a Koncepciók és törvénytervezetek a cseh könyvtár- és tájékoztatásügy újjászervezésére c. referátumhoz: alapelvek a nyilvános könyvtári törvényhez

A fenti című referátumot azzal fejeztük be, hogy "a nyilvános könyvtári törvény tervezete máris elkészült, s hamarosan publikálni fogja a szakzsajtó". Nos, ez időközben – alapelvei formában – megtörtént. Noha esetében jellegzetesen közművelődési könyvtári jogszabályról van szó, a TMT-ben azért kell megemlíteni róla, mert "az IFLA könyvtári jogszabályozási ajánlásaiból indul ki, és tiszteletben tartja azt a jog-

szabályozási keretet, amelyet a Cseh Köztársaság állami információs rendszeréről, az információs rendszerek működéséről és a nyilvános [= közszolgálati] információs rendszerekről, illetve az e rendszerekben található információk védelméről szóló törvények tervezete határoz meg. Feltételezi, hogy a prágai Nemzeti Könyvtárról külön törvény születik, illetve hogy más törvényekben, így a készülő felsőoktatási, levél-